

З ІСТОРІЇ НАДВІРНИХ ВІЙСЬК УКРАЇНСЬКИХ МАГНАТІВ (1653–1655 рр.)

Іван ГАВРИЛЮК

Після розпаду середньовічної моделі організації армії в Європі та переходу до практики формування державних армій приватні армії залишалися одними з небагатьох стабільних збройних формацій від Іспанії до Московії. У XV ст. надвірні війська поступово перетворилися на особисті гвардії можновладців. У Короні Польській та Великому князівстві Литовському з початку XVI ст. формувалися надвірні війська магнатських родів, які незабаром трансформувалися в окремі “приватні армії”. Протягом XVII–XVIII ст. магнатські надвірні хоругви відігравали помітну роль у житті всієї Речі Посполитої. За традиційної недоукомплектованості й неоплачуваності коронної армії приватні хоругви часто були чи не єдиною силою, здатною захистити країну від зовнішнього ворога. Водночас їх використовували й для розв’язання внутрішніх конфліктів та з’ясування стосунків між тогочасною елітою, що спричинило анархію, яка, врешті-решт, Річ Посполиту й знищила¹. Усвідомлення того, що сильна держава неможлива без сильної державної армії, прийшло до польської шляхти та магнатерії, на відміну від західноєвропейської еліти, занадто пізно. Неодноразові спроби обмежити чисельність магнатських військ не мали успіху через специфіку державного устрою та соціальної структури Речі Посполитої, зокрема через т. зв. “шляхетську демократію”, яка згодом трансформувалася у магнатську олігархію. Надвірні формування в Речі Посполитій утримували не лише магнати, але й середньо-заможна та дрібна шляхта. Утім збройні почети останніх, як правило, налічували не більше кількох десятків озброєних слуг (челяді), які жодних ознак справжнього війська (певна структура, організованість, наявність командного складу тощо) не мали. Повноцінне надвірне військо, яке складалося як мінімум із кількох хоругв кінноти й піхоти, могли дозволити собі лише найбагатші та найвпливовіші люди держави – магнати.

Протягом першої половини XVII ст. кількість та значення надвірних військ нестримно зростали, за слушним спостереженням польського дослідника надвірних військ Кшиштофа Дембського: “Якби знайшовся хтось такий зацікавлений та спритний, хто міг би порахувати надвірні загони всіх панів у Польщі та Литві, певно було би їх більше, аніж компутового війська. Ледве чи можна знайти сенатора або міністра, який би не мав надвірних жовнірів”².

Слід зазначити, що цей час у всій Речі Посполитій, а особливо на її південно-Гаврилюк Іван Володимирович – аспірант кафедри історії Національного університету “Києво-Могилянська академія”.

східних просторах позначений постійними військовими конфліктами. Магнати ділили латифундії, пани – села й хутори, дрібна шляхта – грушки та межі; регулярно, особливо після 1620-х рр., вибухали козацькі повстання; відбувалися майже щорічні грабіжницькі наїзди кримських татар; на українських землях квартувалися кварцяні війська, які, з огляду на постійну нестачу в державному бюджеті, жили грабежами, конфіскаціями тощо. Усе це змушувало місцеве населення завжди тримати “шаблю напоготові”. Отож не дивно, що місцеві “королята” – магнати, як правило, не мали проблем із формуванням власних військ, а головне, з їх застосуванням. Окрім захисту від татарських набігів і козацьких повстань, магнати неодноразово використовувалися приватні армії для підтримки королівської влади або ж, навпаки, для рокошів, конфедерацій, публічних демонстрацій сили, а також у походах кінця XVI – початку XVII ст. на Московію, Молдавію тощо.

Співвідношення магнатських військ та кварцяних хоругв (найкращої частини коронної армії, що базувалася на українських землях Речі Посполитої і призначалася для захисту від татарських наїздів) повністю відповідало масштабам володінь магнатів і короля. Якщо кварцяне військо рідко коли перевищувало 4000 жовнірів, то “приватні загони “українських” магнатів загалом нараховували приблизно 30000 чоловік”³. За крайньої потреби князь Ярема Вишневецький міг виставити до 6000 жовнірів, не менше могли змобілізувати у своїх латифундіях Заславські, Потоцькі, Конецпольські та інші. Краківський воєвода Станіслав Любомирський у 30-ті рр. XVII ст. “у своїх пруських землях утримував 3000 жовнірів, а в малопольських і руських – 400 чоловік угорської піхоти, 200 драгунів і 1200 піхоти “зі своїх волостей вибраних” у фортецях та 300 гармат по різних замках. Загалом мав двір чисельністю 7-8 тис. осіб. Тим часом кількість вибранецької піхоти⁴ з королівських земель ніколи не перевищувала 2300 чоловік”⁵. Князь Костянтин Острозький “міг за потреби ставити власне 15-20-тисячне військо; по 10 тис. вояків мали 1603 р. його сини Януш і Олександр, коли готувалися до збройної сутички, очікуваної під час поділу межі ними Острожчини”⁶.

Одну частину приватних військ становили кіннотні хоругви, що формувалися з місцевої шляхти (слуги та клієнти магната), іншу – піхота й драгуни⁷, яких набирали з панських селян. Татарські напади призводили до того, що останні мусили бути озброєні, тому частина з них, за умови звільнення від панщини, служила в надвірних військах.

При цьому слід розрізняти кількість жовнірів, утримуваних магнатами постійно, і кількість солдат, яких набирали на час війни і переводили на державне утримання. Навіть найзаможніші не могли дозволити собі утримувати постійно по кілька тисяч вояків. Наприклад, “другий за заможністю магнат в Короні, Владислав Домінік Заславський, мав на службі в мирний час близько 100 чоловік піхоти, 50 драгунів й 30 татар, загалом трохи більше 150 солдат”⁸. Натомість “в операціях під Дубном проти повстанського війська 1649 р. діяли належні йому 12 хоругв, тобто близько 1200 вояків”⁹.

Магнат, якщо того вимагала ситуація, перекладав фінансування надвірних хоругов на королівську скарбницю, віддаючи у такий спосіб власних жовнірів під команду гетьманів (формально, ці вояки у разі війни і так мусили виконувати накази великого або польного гетьмана, але таке траплялося рідко). Отже, створювалося досить цікаве “подвійне підпорядкування” цих хоругов і їх офіцерів. З одного боку, їх фінансово утримувала держава, з іншого, їх залежність від магната не зникала, й останній міг у будь-який момент використовувати сформовані та споряджені ним підрозділи¹⁰. Інколи надвірні хоругви з часом переходили на постійну службу до коронної армії. Утім до 1648 р. така практика не набула поширення. Стрімко втрачаючи прибутки з володінь, зайнятих козаками, магнати, не маючи фінансових можливостей утримувати численні приватні війська, масово переводили свої хоругви на коронну службу й, отже, державне фінансування. Державі подібна ситуація також була вигідна, адже після розпорошення протягом 1648 р. переважної більшості коронної армії, держава отримувала готових до бойових дій, вишколених й озброєних жовнірів. Особливого розмаху цей процес набув у 1649 і 1650 рр., що відтворено у книзі з рахунками Люблінської комісії 1650 р. для виплат коронній армії. У ці роки серед переведених на оплату з коронної скарбниці поміж решти відділів зазначено, зокрема, чотири козацькі хоругви князя Владислава Домініка Заславського, кілька хоругов Яреми Вишневецького, почети Олександра Конєцпольського, Єжи Любомирського та інших¹¹. Переважна їх більшість так і лишилася на державній службі, тому що магнатська потуга поступово відходила в минуле.

Грунтовних праць, присвячених надвірним магнатським військам у Речі Посполитій, на сьогодні існує вкрай мало. Пріоритетними для істориків є “державні війська”: коронна армія, реєстрове козацтво, козацькі полки Гетьманщини. Першою спеціальною розвідкою з історії надвірних військ стала стаття вже згаданого польського дослідника Кшиштофа Дембського про суспільні та правові підстави існування надвірних військ, їхнє призначення та організацію, територіальну локалізацію тощо¹². Чисельність, способи комплектування та участь надвірних військ тих чи інших магнатів у різних військових операціях були об’єктами розгляду у працях польських військових істориків, зокрема К.Гурського¹³, Я. Віммера¹⁴, Т. Корзона¹⁵ та інших.

Заслужують на увагу й монографії, присвячені відомим представникам найвизначніших магнатських родин Речі Посполитої, як-то Кшиштофу Радзивилу¹⁶ та Яремі Вишневецькому¹⁷. У цих працях приватні хоругви не були основним предметом вивчення, проте питання про надвірні почети не можна було лишити осторонь. Досліджуючи приватні контингенти князя Владислава Домініка Заславського, слід згадати про роботи сучасних українських істориків, зокрема Ігоря Тесленка¹⁸, Валентина Жаронкіна¹⁹ та інших. Незважаючи на те, що сферою зацікавлень українських дослідників є переважно землеволодіння, клієнтела, політичні та майнові суперечки князів Острозьких і Заславських, чимало уваги присвячено й висвітленню військового боку життя тогочасної української еліти.

Серед українських магнатів мілітарний потенціал князів Острозьких і Заславських посідав особливе місце. На час вибуху Хмельниччини князь Владислав Домінік на Острозі Заславський²⁰, граф на Тарнові герба Баклай (1616–1656) був одним із найбагатших магнатів Речі Посполитої. Проте володар неозорих володінь на Волині, Поділлі та Київщині, коронний конюший (1636–1656), луцький староста (1639–1656), сандомирський (1645–1649) та краківський (1649–1656) воєвода, другий острозький ординат (1621–1656) не залишив в історії Речі Посполитої якогось помітного сліду, окрім хіба що “слави” головного винуватця Пилявецької поразки 1648 р. Утім, це не завадило князю Заславському та його надвірним військам стати одними з головних дійових осіб у період, що став переломним в історії Речі Посполитої. Надвірні формування Владислава Домініка Заславського взяли участь в усіх найбільших битвах перших років Хмельниччини: під Корсунем, Костянтиновим і Пилявцями (літо – осінь 1648), Зборовом (1649), Берестечком (1651), Батогом (1652) і Жванцем (1653).

Приватні хоругви Владислава Домініка Заславського на середину XVII ст. за своєю структурою були подібними до аналогічних формувань коронної армії. Кіннота поділялася на важку (гусари), середню (козаки або панцирні) і легку (татари, волохи, іноді сюди зараховують й драгунів). Піхота здебільшого формувала гарнізони міст, фортець та замків і рідко коли брала участь у боях на відкритій місцевості. Найбільш знаковою та чисельною формацією князівського війська були козацькі хоругви, які брали участь в усіх без винятку битвах протягом перших років Хмельниччини. Від 1649 р. кілька панцерних відділів Владислава Домініка увійшли до коронної армії й, отже, мали “подвійне підпорядкування”; певні князівські ротмістри козацьких хоругв після 1654–1655 рр. остаточно перейшли на державну службу (відомості про деяких із них наведено далі). Даних про решту формацій князівських військ маємо не так вже й багато. Здебільшого це пояснюється їх незначною кількістю (принаймні ми нарахували по дві гусарські й татарські хоругви, а також одну волоську) та ще меншою універсальністю порівняно з козацькими підрозділами. До того ж кожне з некозацьких формувань мало свою ваду: гусарія була дорогою, татари, волохи і драгуни – малонадійними, а піхота на середину XVII ст. ще не стала “королівною полів” і самотужки рідко коли могла виконувати серйозні бойові завдання. Тому саме панцирні хоругви складали кістяк надвірних військ Владислава Домініка Заславського в середині XVII ст.

Фінансові аспекти утримання й оплати надвірних військ Владислава Домініка Заславського повною мірою висвітлити неможливо, оскільки значна частина документів, що зберігалася в князівських резиденціях на Волині, загинула в перші роки Хмельниччини. Тому в нашому дослідженні ми зосереджуємо свою увагу лише на тих підрозділах Владислава Домініка Заславського, які перебували у подвійному підпорядкуванні і які можна вивчати завдяки матеріалам, що дійшли до наших днів.

Потрібно відзначити, що й після 1649–1650 рр. князь все-таки мав формування, які повинні були отримувати платню з його скарбниці, от тільки гро-

шей на сплату «заслужоного» в Заславського не вистачало. У травні 1654 р., як зафіксовано у щоденнику прошовицького сеймика, Владислав Домінік мав намір перекласти свій фінансовий тягар на місцеву шляхту²¹. Подібна ситуація характерна не лише для надвірних хоругв Владислава Домініка, але й для більшості почетів тогочасних магнатів, чиї маєтності постраждали не менше за володіння князя Заславського: «Очевидно, що ніде не збереглися списки виплат для багатьох приватних загонів, виставлених магнатами, і тільки деякі козацькі хоругви фігурують в «Оплаті людям кам'янецького набору й тим, хто при королі під Зборовом були»²². Тому, на разі, мова йтиме про ті надвірні хоругви Владислава Домініка, які були на князівській службі, але перебували й на утриманні коронної скарбниці.

Пропоновані документи є типовими пописами підрозділів коронних військ. У них представлено надвірні хоругви князя Владислава Домініка Заславського в період від 1653 р. до 1655 р. – час розпаду Хмельниччини та початок шведського Потопу. Як уже зазначалося, не маючи змоги утримувати численні надвірні війська, магнати масово переводили свої хоругви на утримання коронного скарбу. Не був винятком і князь Владислав Домінік Заславський. Таким чином, у минулому приватні підрозділи ставали частиною коронної армії, підлягали команді гетьманів і брали участь у т. зв. пописах – на них відбувався огляд і перепис хоругв, на основі чого жовнірам призначалася плата. Формально ті оглядини мали відбуватися раз на три місяці (раз на чверть): у січні, квітні, липні та жовтні, утім у реальному житті ця схема не мала втілення – під час численних війн і фінансових проблем їх проводили один-два рази на рік, але саме в зазначені вище місяці. Тому пописи розглядуваних нами хоругв датовано саме цими місяцями.

Структура досліджуваних надвірних хоругв мала такий вигляд: до командного складу належали ротмістр, поручник²³ і хорунжий – усі з власними почетами (чисельність почетів вираховувалася в конях). Далі йшли товариші²⁴ – також зі своїми слугами. Почети ротмістрів були найбільшими і налічували в середньому дванадцять жовнірів, тоді як поручник і хорунжий виставляли, як правило, по 4-5 вояків. Куди скромнішим був супровід звичайних товаришів – 2-3 пахолки. В усіх хоругвах, окрім однієї (волоської Кшиштофа Корицького у 1655 р.), присутні музиканти (або один музикант – на разі визначити їх чисельність неможливо). У козацькій хоругві Кшиштофа Корицького в жовтні 1653 р. був також і капелан, ймовірно це пов'язано зі значною чисельністю даного підрозділу. В одному з підрозділів значився також і цирульник.

Загальна чисельність хоругв не була чітко визначеною й залежала від військових дій (бували випадки, коли той чи інший підрозділ потрібно було відбудовувати майже з нуля, як-то було після Батога²⁵), наповненості коронної скарбниці та особи ротмістра. Навіть у тій самій хоругві протягом кількох років відбувалися суттєві зміни в чисельності особового складу. Найменшою за чисельністю серед розглядуваних нами відділів була хоругва Олександра Жолкевського, попис якої відбувся восени 1653 р. (загалом 68 жовнірів), най-

більшою – козацька хоругва Кшиштофа Корицького (жовтень 1653 р. – 168 вояків).

Слід зауважити, що ротмістр у ті часи відігравав надзвичайно важливу роль. У хоругви тих осіб, котрі які значний військовий авторитет і певні зв'язки в суспільстві, йшли куди охочіше, ніж до їхніх менш іменитих колег. Яскравим прикладом є **Кшиштоф Корицький**, один із найвизначніших ротмістрів князя Владислава Домініка Заславського-Острозького, хто дослужився до звання генерал-майора коронної армії²⁶.

Про Корицького²⁷ відомо, що народився він на початку XVII ст., найпізніше 1612 р. Розпочав військову службу приблизно 1626 р. Доля Корицького до 1646 р. є малознаною. У цей час він мав якісь зв'язки з татарами, можливо, під час ймовірного полону та перебування в Криму зав'язав побратимство з Сефер-беєм. Також певний час перебував у Молдавії й вивчив румунську мову. Навесні 1640 р. Кшиштоф Корицький вже знаходився у Дубні на дворі Владислава Домініка Заславського (за деякими даними, починав службу як покойовий князя)²⁸. Часто їздив із листами Заславського, зокрема до Альбрехта Станіслава Радзивіла²⁹. Командуючи надвірною козацькою хоругою, Корицький зарекомендував себе талановитим військовим, тому що вже в січні 1646 р. на чолі 800 надвірних жовнірів свого патрона взяв участь у виправі проти татар. З вибухом Хмельниччини, як князівський ротмістр та командувач приватного корпусу Владислава Домініка, Корицький брав участь у битвах під Корсунем, Костянтиновим, Пилявцями (вірогідно) та Зборовом.

Від квітня 1650 р. до березня 1655 р. Кшиштоф Корицький був поручником компутової козацької хоругви князя Домініка Заславського. 1651 р. брав участь у зимово-весняній компанії гетьмана польного коронного Марціна Калиновського та у Берестецькій битві. Наступного року під Батогом, Корицького полонили, утім незабаром його звільнив побратим Сефер-бей. 1653 р. взяв участь у Жванецькій компанії. Того ж року Кшиштоф Корицький отримав привілей на уряд новгород-сіверського хорунжого. Від липня 1653 р. до червня 1655 р. був ротмістром козацької та волоської хоругв. Уже під час охматовської виправи, а точно восени 1655 р. був полковником. Очевидно, у цей час Кшиштоф Корицький йде зі служби в Домініка Заславського, на якій за чимало років зарекомендував себе талановитим військовим. Князь, як відомо, під час Потопу залишився вірним королю Яну Казимиру, натомість Корицький восени 1655 р., перебуваючи в складі дивізії Олександра Конєцпольського, був одним із головних ініціаторів переходу на бік шведів. Уже в середині жовтня разом з іншими офіцерами дивізії підписав акт підданства королю Густаву Адольфу. У червні 1659 р. повернувся на польську службу, здобув амністію й домігся повернення всіх конфіскованих земель. 1661 р. Корицького номіновано генерал-майором коронної армії. Незмінний учасник бойових дій 1660–1670-х рр. проти турок й татар. Помер Кшиштоф Корицький у лютому 1677 р.

Про інших згадуваних у статті ротмістрів Владислава Домініка Заславського лишилося обмаль біографічних даних.

Чеклінський Олександр³⁰, син Миколая Чеклінського, був братом Добеслава Чеклінського, чеховського каштеляна (з 1645 р.) та ротмістра гусарської хоругви князя Владислава Домініка Заславського. Мав ще одного брата – Якуба. Усі троє братів підписали елекцію 1648 р. від сandomirського воєводства.

Олександр Жолкевський, напевно, перебував на службі у Владислава Домініка Заславського протягом 1648–1649 рр., втім, можливо, що він лишався “на дворі” у князя й після зазначеного часу.

Представлені нижче пописи надвірних хоругв князя Владислава Домініка Заславського зберігаються в AGAD-i (Головному архіві давніх актів у Варшаві, у фонді “Архів Коронного Скарбу”, відділ 85 (Книги військових адитаментів 1643–1794 рр.), справи 68-71, 73, 84)³¹.

Документи написані польською мовою канцелярськими почерками середини XVII ст. на аркушах паперу in F°. Стан збереженості задовільний. При передачі тексту пописів повністю збережено орфографію оригіналів.

Додатки

1653, жовтня 1. – Попис козацької хоругви **Олександра Жолкевського**, ротмістра його королівської величності (AGAD. – Oddział 85. – Syg. 68. – K. 114: Rejestr towarzystwa chorągwi A. Zołkiewskiego rothmistrza J.K.M. cwierci, która się poczynąła A[nno] die prima Octobris 1653)

i.m.p. rothmistrz kon[i]	12
p. porucznik kon[i]	6
p. chorąży kon[i]	4
muzyka	
p. Skomorowski starszy kon[i] 4	
p. Skomorowski młodszy kon[i]	4
p. Czechawski kon[i]	4
p. Wismowski kon[i]	3
p. Karlinski kon[i]	3
p. Chechawski młodszy kon[i]	3
p. Sławski kon[i]	2
p. Zawacki kon[i]	2
p. Wasilkowski kon[i]	2
p. Lesiecki kon[i]	2
p. Cibulski kon[i]	2
p. Iachimowski kon[i]	2
p. Zakrzewski kon[i]	2
p. Wodzinski kon[i]	2
p. Rola kon[i]	2
p. Brzozowski kon	1
p. Latoczynski kon	1
p. Ianiszewski kon	1
p. Zurakowski kon	1
p. Warakowski kon	1

Pod ty[m] kompu[tem] podpisał się, koni szesdziesiąt y szesc Ian Sapieha

1653, жовтня 1. – Попис козацької хоругви Кшиштофа Корицького, ротмістра його королівської величності (AGAD. – Oddział 85. – Syg. 68. – K. 208-208 v: *Regestr kompaniey i.m. pana Koryckiego, chorąże[g]o nowogrodzkie[g]o, rot[mistrza] I.K.M. A[nno] die 1ma Octobris 1653. Popis*)

i.m.p. rotmistrz	
p. porucznik k[oni]	5
p. chorąży k[oni]	5
muzyka	
x. kapellan	
p. Wysocki k[oni]	5
p. Zagrubski k[oni]	4
p. Piasecki k[oni]	4
p. Mikołajowski k[oni]	4
p. Borowski k[oni]	4
p. Kuczewski k[oni]	4
p. Kondracki k[oni]	4
p. Skarzynski k[oni]	3
p. Potoszynski k[oni]	3
p. Ichnatowski k[oni]	3
p. Kałuszowski k[oni]	3
p. Kozicki k[oni]	3
p. Balent k[oni]	3
p. Potoszynski młod[szy] k[oni]	3
p. Gostkowski k[oni]	3
p. Pawłowski k[oni]	3
p. Stawowski k[oni]	3
p. Szczucki k[oni]	3
p. Mikulicz k[oni]	3
p. Protasewicz k[oni]	3
p. Spasowski k[oni]	3
p. Sułkowski k[oni]	3 // [208v]
p. Ordycz k[oni]	3
p. Karyszkowski k[oni]	3
p. Komorowski k[oni]	3
p. Łossowski k[oni]	3
p. Podskarbski k[oni]	3
p. Guzelfy k[oni]	3
p. Marchlewski k[oni]	3
p. Toszkowski k[oni]	3
p. Skipor k[oni]	3
p. Seligowski k[oni]	3
p. Pasynkowski k[oni]	3
p. Warszawicki k[oni]	3
p. Karczewski k[oni]	3
p. Słomka k[oni]	3
p. Grabowski k[oni]	3
p. Lula k[oni]	2
p. Russanowski k[oni]	2
p. Nadolski k[oni]	2
p. Niewęgłowski k[oni]	2

p. Molenda k[oni]	2
p. Korycki k[oni]	2
p. Woyniłowicz k[oni]	2
p. Kozicki młod[szy] k[oni]	2
p. Ichnatowski k[oni]	2
p. Karpowski k[on]	1
p. Czechowski k[on]	1
p. Piątkowski k[on]	1
p. Ozimski k[on]	1
p. Borowicki k[on]	1
p. Podleski k[on]	1
p. Ichnatowski k[on]	1
p. Sołoniewski k[on]	1

*Pod ty[m] kompu[tem] podpisał się, koni sto szesdziesiąt y osm Ian Sapieha.
Pis[al] P. Konon, po[rucznik]*

1653, жовтня 21. – Попис козацької хоругви Олександра Чеклінського, ротмістра з полку краківського воєводи кн. Владислава Домініка Заславського (AGAD. – Oddział 85. – Syg. 69. – K. 36-36v: *Regestr towarzystwa chorągwie i.m. pana Alexandra Cieklińskiego, rotmistrza z pułku xcia ie[g]o mści pana wojewody krakowskiego, Anno 1653, die 21 8bris*)

i.m.p. rotmistrz koni	12	
i.m.p. porucznik koni	3	
i.m.p. chorąży koni	3	
muzyka		
p. Macharzynski koni	5	
p. Wilga koni		4
p. Czarnecki koni	3	
p. Ruszczyc koni	3	
p. Zawisza koni	3	
p. Swiszczewski koni	3	
p. Rzewuski koni	3	
p. Bogucki koni	3	
p. Letowski koni	3	
p. Szaszkiewicz koni	3	
p. Skarzynski koni	3	
p. Krasnoszelski koni	3	
p. Balent koni	2	
p. Oleski koni	2	
p. Kozielski koni	2	
p. Wylezynski koni	2	
p. Szaszewski koni	2	
p. Iurewicz koni	2	
p. Kałuszewsky koni	2 // [36v]	
p. Roman Kałuszowski kon	1	
p. Vchacz kon	1	
p. Sokołowski kon	1	
p. Mysłowski kon	1	
p. Stoiecki kon	1	

p. Słabkowski kon	1
p. Chomentowski kon	1
p. Rudgur kon	1

*Pod ty[m] kompu[tem] podpisał się, koni siedmdziesiąt y dziewięć Ian Sapieha
Pis[at] P. Konon, p[orucznik]*

1654, січня 1. – Попис козацької хоругви Олександра Чеклінського, ротмістра з полку краківського воєводи кн. Владислава Домініка Заславського (AGAD. – Oddział 85. – Syg. 84. – K. 176-176v: *Regestr towarzystwa chorągwi ie[gl]o msci pana Alexandra z Ciekli[na] Cieklińskiego, rotmistrza z pulku xia i. m. pana wojewody krakowskiego, A[nn]o 1654 dnia pirszego Ianuary*)

i. m. p. rotmistrz koni	12
i. m. p. porucznik koni	3
i. m. p. chorąży koni	4
muzyka	
p. Wilga koni	4
p. Gabriel Kaluszowski koni	4
p. Macharzynski koni	4
p. Michałowski koni	4
p. Czarnecki koni	3
p. Mirosz koni	3
p. Daszkiewicz koni	3
p. Ruszczyc koni	3
p. Iukowski koni	3
p. Zawisza koni	3
p. Swiszczewski koni	3
p. Rzewuski koni	3
p. Bogucki koni	3
p. Łętowski koni	3
p. Szaszkiewicz koni	3
p. Krasnosielski koni	3
p. Macharzynski Kostan. koni	3
p. Wylezynski koni	3
p. Balent koni	2
p. Szaszewski koni	2
p. Oleski koni	2 // [176 v]
p. Iurewicz koni	2
p. Kozielski koni	2
p. Radkowski koni	2
p. Stoecki koni	2
p. Samuel Kaluszowski koni	2
p. Mysłowski koni	2
p. Chomętowski koni	2
p. Słabkowski kon	1
p. Sokołowski kon	1
p. Andrzej Macharzynski kon	1
<i>Alexander z Cielkina Ciekli[nski].</i>	
[*] ... koni sto w tey cwierci... [*]	

1654, липня 1. – Попис волоської хоругви Кшиштофа Корицького, ротмістра його королівської величності (AGAD. – Oddział 85. – Syg. 70. – K. 177-177v: *Regestr towarzystwa chorągwi wołoskiej ie[g]o msci pana Krzysztopha Koryckiego, p. chorążego nowogrodzkiego, rot[mistrza] I.K.Msci, ktorzy sie poczyyna a [die] prima Iulii An[no] D[omi]ni 1654*)

ie[g]o msc p. rotmistrz k[oni]	12
p. porucznik k[oni]	5
muzyka	
cerulik	
p. chorąży k[oni]	4
p. Miruca k[oni]	4
p. Bola k[oni]	4
p. Kiriak k[oni]	4
p. Glygoraszko k[oni]	3
p. Glyguca k[oni]	3
p. Paskal k[oni]	3
p. Semion k[oni]	3
p. Semionica k[oni]	3
p. Głygorcza k[oni]	3
p. Wasil k[oni]	2
p. Semeręka k[oni]	2
p. Kreczun k[oni]	2
p. Goguł k[oni]	2
p. Dmitraszko k[oni]	2
p. Lupuł k[oni]	2 // [177 v]
p. Wasil młodyi k[oni]	2
p. Todosi k[oni]	2
p. Armasi k[oni]	2
p. Wasil Mageron k[oni]	2
p. Stoian k[oni]	2
p. Dutowicz k[oni]	2
p. Stefan k[oni]	2
p. Korecki k[oni]	2
p. Hryniewsky k[oni]	2
p. Poturnak k[on]	1
p. Iwanaszko k[on]	1
p. Parwana k[on]	1
p. Paweł k[on]	1
p. Diakowsky k[on]	1
p. Tyszka k[on]	1
p. Sulak k[on]	1
p. Iakubicki k[on]	1
p. Czechowsky k[on]	1
p. Istycki k[on]	1
p. Michał k[on]	1
p. Wasil Orhian k[on]	1
p. Ionaki k[on]	1
p. Dmitraszko k[on]	1
p. Dmitraszko brat Glugorczy k[on]	1
K[oni] n[umero]	96

Ian Zagrobsky, porucznik chorągwi ie[go] m. p. Krystopha Koryckiego, chorą[zego] nowogrockiego.

1654, жовтня 1. – Попис козацької хоругви Олександра Жолкевського, ротмістра його королівської величності (AGAD. – Oddział 85. – Syg. 71. – K. 220-220v: *Regestr kompaniey chorągwie i.m.p. Żółkiewskiego, rotmistrza I.K.M. tej czwierci, która się poczyna prima Octobris 1654*)

i.m.p. rotmistrz kon[i]	12
p. chorąży kon[i]	4
muzyka	
p. Skomorowski sta[rszy] kon[i]	4
p. Gniazdowski kon[i]	4
p. Czerchawski mło[dszy] kon[i]	3
p. Wichrowski kon[i]	3
p. Węgorzowski kon[i]	3
p. Brzezicki kon[i]	3
p. Cybulski kon[i]	3
p. Czerchawski star[szy] kon[i]2	
p. Sławski kon[i]	2
p. Wasilkowski kon[i]	2
p. Pomianowski kon[i]	2
p. Krasuski kon[i]	2
p. Wilczopolski kon[i]	2
p. Skomorowski mło[dszy] kon[i]	2 // [220 v]
p. Zembrzusi kon[i]	2
p. Borowski sta[rszy] kon[i]	2
p. Borowski mło[dszy] kon	1
p. Radziszewski kon	1
p. Poprzycki kon	1
p. Brzozowski kon	1

Stephan Czarniecki, ... [*]

Stanisław Potocki, w.kio... [*]

1655, квітня 1. – Попис волоської хоругви Кшиштофа Корицького, ротмістра його королівської величності (AGAD. – Oddział 85. – Syg. 73. – K. 63-63v: *Regestr towarzystwa chorągwie ie[g]o msci pana Krzystopha Koryckiego, chorążego nowogrockiego, rotmistrza Ie[g]o Krolewsky Msci wołoskiey poczyna się a [die] prima Aprilis An[n]o 1655*)

ie[g]o msc p. rotmistrz k[oni]	12
p. porucznik k[oni]	5
p. chorąży k[oni]	4
muzyka	
p. Miruca k[oni]	4
p. Bola k[oni]	4
p. Kyriak k[oni]	4
p. Gligoraszko k[oni]	3
p. Gliguca k[oni]	3
p. Paschał k[oni]	3
p. Semion k[oni]	3
p. Semionica k[oni]	3

p. Gligorcza k[oni]	3
p. Kozycky k[oni]	3
p. Semerenka k[oni]	2
p. Kreczun k[oni]	2
p. Goguł k[oni]	2
p. Wasil młody k[oni]	2
p. Todosy k[oni]	2
p. Wasil Mogieron k[oni]	2
p. Łupuł k[oni]	2
p. Stoian k[oni]	2
p. Armazy k[oni]	2
p. Ianko k[oni]	2
p. Dutewicz k[oni]	2
p. Poturnak k[on]	1
p. Iwanoszko k[on]	1
p. Parwana k[on]	1
p. Paweł k[on]	1
p. Vrsuł k[on]	1 // [63 v]
p. Diakowsky k[on]	1
p. Tyszka k[on]	1
p. Sułak k[on]	1
p. Iakubicky k[on]	1
p. Czechowsky k[on]	1
p. Istycky k[on]	1
p. Dymitraszko k[on]	1
p. Michayło k[on]	1
p. Ionahy k[on]	1
p. Semion Murgucz k[on]	1
p. Iwon k[on]	1
p. Mustapha k[on]	1
p. Wasil Orchion k[on]	1
p. Semion k[on]	1

K[oni] n[umero] 95

Ian Zagrobsky, porucznik chorągwie wołoskiej ie[g]o msc pana Krystopha Koryckiego, chorążego nowogrockiego.

[*]³⁷

1655, квітня 1. - Попис козацької хоругви Олександра Жолкевського, ротмістра його королівської величності (AGAD. – Oddział 85. – Syg. 73. – K. 244-244v: *Reiest (sic) towarzystwa chorągwi ie[g]o m. pana Zolkiewskiego, rotm[istrza] I.K.Msci tey cwierci ktora sie poczyna a die prima Aprylis Anno 1655*)

i. m. pan rotmistrz k[oni]	12
p. porucznik k[oni]	4
p. chorąży k[oni]	4
muzyka	
p. Gniazdowski k[oni]	4
p. Skomorowski k[oni]	3
p. Brzezicki k[oni]	3
p. Sławski k[oni]	3
p. Węgorzowski k[oni]	3
p. Choinski k[oni]	3

p. Włodek k[oni]	3
p. Borowski Stanisław k[oni]	3
p. Borowski starszy k[oni]	2
p. Iachimowski k[oni]	2
p. Zakrzowski k[oni]	2
p. Wilczopolski k[oni]	2
p. Masłowski k[oni]	2
p. Pomianowski k[oni]	2
p. Borowski młod[szy] k[on]	1
p. Radziszowski k[on]	1
p. Iasinski k[on]	1
p. Domaracki k[on]	1
p. Zawisza k[on]	1
p. Krosniowski k[on]	1
p. Brzozowski k[on]	1
p. Poprzycki k[on]	1
K[oni] n[umero] 65 // [244 v]	
[*] ³⁸	

¹ Приватні хоругви брали активну участь у рокошах Зебжидовського (1606–1609 pp.), Любомирського (1665–1666 pp.), Барській конфедерації (1768–1772pp.), придушеннях численних козацьких повстань.

² Dembski K. *Wojska nadworne magnatów polskich w XVI i XVII wieku* // *Zeszyty naukowe uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu*. – Poznań, 1956. – Zeszyt I. Historia. – S. 53.

³ Teodorczyk J. *Polskie wojsko i sztuka wojenna pierwszej połowy XVII w.* // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1978. – T. 21. – S. 47.

⁴ Вибранецька піхота формувалася шляхом виставлення одного пішого жовніра з кожних двадцяти королівських ланів. Очевидно, магнатам також не заборонялося формувати свої приватні вибранецькі піхотні роти.

⁵ Dembski K. *Wojska nadworne magnatów polskich w XVI i XVII wieku* ... – S. 53.

⁶ Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття (Волинь і Центральна Україна). – К., 2008. – С. 119.

⁷ Слова *драгун*, *драгунія* (від фр. *dragon* – буквально «дракон») – вперше з'являються в середині XVI ст. Нагадувала піхоту – коні використовувалися нею лише під час переходів, натомість під час бою драгуни билися в пішому строю.

⁸ Czapliński W., Długosz J. *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII w.* – Warszawa, 1976. – S. 14.

⁹ Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. – С. 119.

¹⁰ Czapliński W., Długosz J. *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII w.* – Warszawa, 1976. – S. 63.

¹¹ *Placa pocztom panięym w r. 1650*. – *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. – Warszawa, 1936. – T. IX. – S. 119 – 120.

¹² Dembski K. *Wojska nadworne magnatów polskich w XVI i XVII wieku*... – S.49-96.

¹³ Górski K. *Historia piechoty polskiej*. – Kraków, 1893; *Historia jazdy polskiej*. – Kraków, 1895.

¹⁴ Wimmer J. *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*. – Warszawa, 1965; *Historia piechoty polskiej do roku 1864*. – Warszawa, 1978.

¹⁵ Korzon T. *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*. – Kraków, 1912. – T. 2-3.

¹⁶ Augustyniak U. *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej. Klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585 – 1640)*. – Warszawa, 2004.

¹⁷ Czamańska I. *Wiśniowieccy. Monografia rodu*. – Poznań, 2007 (Робота присвячена цілому князівському роду Вишневецьких); Tomkiewicz W. *Jeremi Wiśniowiecki (1612 – 1651)*. – Warszawa, 1933; *Widacki J. Książ Jarema*. – Katowice, 1984.

¹⁸ Тесленко І. Хто є хто в імперії «старого» князя. «Острозька шляхта» // Соціум.

Альманах соціальної історії. – К., 2008. – Вип. 8. – С. 119-133; *Його ж.* Заславська замкова книга як джерело до історії Південно-Східної Волині // Наукові записки. ІУАД. – К., 2009. – Т. 19, кн. 1. – С. 233-257; *Його ж.* Клієнтела кн. Василя-Костянтина Острозького // Острозька академія XVI-XVII ст. – Острог, 2010. – С. 144-152.

¹⁹ *Жаронкін В.* Ординатська спадщина князів Заславських. <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Zaslav/LandOwners/ZaslavOrdynaty.html>, відвідано 24. 07. 2011.

²⁰ **Заславські** – молодша гілка Острозьких, тож інколи в джерелах можемо зустріти наступні визначення роду: Заславські-Острозькі, Острозькі-Заславські, Заславські з Острогу, Заславські на Острогу тощо. Взявши за основу дефініцію «Заславські», в роботі ми, інколи, все ж послуговуватимемося й наведеними вище термінами. Сам князь Владислав Домінік Заславський до цих пір не має докладної надрукованої біографії чи бодай статті в «Польському біографічному словнику» (ПБС), втім до літери «Z» чекати ще доволі довго.

²¹ *Długosz J.* Władysław Dominik Ostrogski-Zasławski (1616 – 1656). Zarys biografii negatywnej // Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI - XVIII wieku. – Białystok, 2003. – S. 99.

²² *Wimmer J.* Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1648 – 1655. // SMHW. – T. V. – Warszawa, 1960. – S. 482.

²³ Відсутній у хоругві Олександра Жолкевського (жовтень 1654 р.).

²⁴ Багаті шляхтичі, які утримували власні почти й складали кістяк кавалерійських хоругв.

²⁵ У битві під Батогом (1-2 червня 1652 р.) козацько-татарські війська завдали нищівної поразки коронній армії під командою гетьмана польного коронного Марціна Калиновського.

²⁶ Подібне «авторитетне» підпорядкування до цих пір лишається мало дослідженим і описаним – на сьогодні цей феномен проаналізовано лише на матеріалі клієнтели Кшиштофа Радзивіла, див. *Augustyniak U.* W służbie hetmana i Rzeczypospolitej. Klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585-1640). – Warszawa, 2004.

²⁷ *Majewski W.* Korycki Krzysztof. Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków. – T. XIV. – S. 138 – 141.

²⁸ *Czapliński W., Długosz J.* Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku. – Warszawa, 1976. – S. 59.

²⁹ AGAD. Archiwum Warszawskie Radziwiłłów. – Dział V (listy domów obcych). – mf 81959.

³⁰ *Czapliński W.* Ciekliński Oleksandr. Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 36; Herbarz szlachty polskiej. – Warszawa, 1905. – T. II. – S. 304 – 305.

³¹ Archiwum Główne Akt Dawnych. – Archiwum Skarbu Koronnego, dział 85 („Księgi addytamentów wojskowych 1643 – 1794”), sygn. 68 (mf. 4602), 69 (mf 4603), 70 (mf 4604), 71 (mf 4605), 73 (mf 4608), 84 (mf 4619).

³² Нижче іншим почерком написано: primі 8bris.

³³⁻³⁶ Складно прочитати текст.

³⁷⁻³⁸ Два записи латиною.

Гаврилюк Іван З історії надвірних військ українських магнатів (1653–1655 рр)

Статтю присвячено надвірним військам Владислава Домініка Заславського, одного з найпотужніших магнатів І Речі Посполитої. Подано еволюцію приватних підрозділів у польсько-литовській державі, їх чисельність та боєздатність. Проаналізовано історіографію надвірних хоругв у І Речі Посполитій. Наведено структуру приватної армії Владислава Домініка Заславського, біографії князівських ротмістрів, розкрито явище т. зв. «подвійного підпорядкування». Приватні підрозділи протягом 1653–1655 рр., перебуваючи на князівській службі, отримували платню і з коронної скарбниці, що було зумовлено складною ситуацією в державі, та підлягали обов'язковим переписам. Тому ми маємо про них достовірну інформацію. У статті наведено списки трьох хоругв у період 1653–1655 рр. – загалом вісім пописів досліджуваних формувань.

Ключові слова: Річ Посполита, приватні військові підрозділи, українські магнати.